

Abduvafoyeva Sabina Bektosh qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Samarqand filiali Boshlang'ich ta'lim yonalishi
122 - guruh 2 kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Zubaydova Nilufar

KICHIK YOSHDAGI BOLALARGA YOZISHNI O'RGATISH METODIKASI

Annotatsiya: Mazkur maqolamizda kichik yoshli bolalarga yozishni o'rgatish bo'yicha, ustozlar va ota-onalar uchun bir qancha qo'llanmalar keltirilgan bo'lib, maktabgacha va boshlang'ich ta'limdagi o'quvchilarning yozish malakalarini oshirishga hamda yozishni o'rgatishda qanday maslahatlarga amal qilish to'g'risida fikr – mulohazalar yoritilgan. Bugungi kunda ustozlar bolaning ota-onasi bilan hamkorlikda faoliyat olib borishi bolaning komil inson bo'lib yetishishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha va boshlang'ich yosh, harflar, bo'g'in, elementlar va bosma harflar, mayda motorika, mashqlar, qo'l mushaklari, ko'nikma, malaka.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida o'z fikrini ta'sirchan yetkazishda tushunarli, mantiqiy, aniq, ravon nutqqa ega bo'lgan kadrlarni tayyorlash kabi masalalar dolzarb bo'lib kelmoqda. Ushbu dasturda maktabgacha ta'lim tizimida, tadqiqot ishining samarali yakunlanishida tajriba-sinov ishlarining ilmiy-pedagogik va tashkiliy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega. Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotida maktabga tayyorlash ikkita asosiy vazifani o'z ichiga oladi: bolani har tomonlama tarbiyalash (jismoniy, aqliy, axloqiy, estetik) va u maktabda o'rganadigan fanlarni o'zlashtirishga maxsus tayyorgarlik. Katta maktabgacha yosh - bu bolalarni o'qish va yozishni o'rganishga jiddiy tayyorgarlik ko'rishi. Bolaning o'qish va yozishni o'zlashtirishga tayyorligi muammosi maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashni tashkil etishda eng dolzarb masalalardan biridir. Maktabgacha va maktab ta'limi uzviyligini yanada mustahkamlashni ta'minlash borasida chuqur islohatlar samarasi o'laroq 2022-yil dekabr oyida prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev tomonidan 'Maktabgacha va Maktab ta'limi vazirligi' tashkil etildi. Bu esa MTT tarbiyachi pedagogi va maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi ning hamkorlik shakllarini yanada mustahkamlash zarurati tug'ilganligini angalatmoqda. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning savodxonlikka tayyorligi muammosi bo'yicha psixologik-pedagogik adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, so'nggi paytlarda maktab o'quv dasturini o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelgan bolalar soni ko'paygan. O'qishni o'rganish jarayoni eng qiziqarli, ammo qiyin va mas'uliyatli jarayondir. Agar bolalar to'g'ri, ravon, ifodali o'qimasa, ular savodli yozishni o'zlashtira olmaydi, masalalar yechishni o'rganmaydi. Bolalarni o'qishga o'rgatish ularni matn bilan mustaqil ishlashga tayyorlash, o'qishga mehr uyg'otish demakdir. Demak, o'qish malakasini egallash bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun ham vosita, ham shartlardan biridir. O'qish jarayoni juda murakkab, chunki u fikrlash, nutq, idrok, xotira, tasavvur, eshitish va ovoz analizatorlarini o'z ichiga oladi. Psixologlarning fikriga ko'ra, 4-5 yoshda bolaga 7-8 yoshga qaraganda o'qishni o'rganish osonroq bo'ladi va buni besh yoshli bola nutqni yaxshi o'zlashtirgani bilan izohlaydi, lekin so'zlar va tovushlar. u hali ham unga qiziq, u ular bilan bajonidil tajriba o'tkazadi, butun so'zlarni osongina eslab qoladi va keyin ulardagi harflarni ajrata boshlaydi va kattalar faqat o'qish mahoratini egallash uchun uning qiziqishiga kerakli yo'nalishni berishi kerak. Kattaroq yoshda so'zlar va tovushlar bolaga tanish bo'lgan narsaga aylanadi va uning eksperimental qiziqishi yo'qoladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning intellektual rivojlanishi uning o'yin faoliyati jarayonida eng muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Tarbiyachi shaxsiga qo'yiladigan talablardan biri bu ota-onalar bilan hamkorlik ish shakllaridan; davra suhbat, pedagogik o'qish va metodik yordam berish hisoblandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda yozish ko'nikmalarini shakllantirish savodga tayyorlash mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Aynan 5-6 yoshli bolalarda yozishga bo'lgan qiziqish ustunlik qiladi. Tabiiyki farzandlariga yozish qoidalarini o'zlashtirish onalarning ham zimmasiga

ma'suliyat yuklaydi. Tarbiyachi pedagogik hamkorlikda o'z tavsiflarini beri borishi nazarda tutilgan. Bolalar allaqachon "qo'lini to'ldirgan" bo'lsa, blok harflar va raqamlarni yozish elementlarini o'zlashtirgan bo'lsa, siz unga yozishni o'rgatishingiz mumkin. Gap shundaki, har bir harfning o'ziga xos to'g'ri yozilish ketma-ketligi bor. Bolalar o'qishning dastlabki davrida yozishni qanchalik tez va to'g'ri o'rganishi uning katta yoshdagi muvaffaqiyatli o'rganishiga bog'liq. Yozish tezligi asosan so'zdagi harflarning uzluksiz yozilishi bilan ta'minlanadi. Uzluksiz yozish texnikasini egallash uchun harflar elementlarini yozish ketma-ketligiga rioya qilish kerak. Bu ketma-ketlikni faqat o'qituvchi bolaga to'g'ri ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun, xat yozishni o'rganishni taqiqlashning paydo bo'lishi oqlanadi. Bolani qayta tayyorlash juda qiyin. Harflar va so'zlarni katakchalar bo'yicha, ya'ni bosma shaklda chizishingiz mumkin. Imloning yozma versiyasi bilan siz faqat chaqaloqni tanishtirish mumkin. Unga harflar namunalarni ko'rsating, ularni qismlarga ajrating, har bir harf qanday ko'rinishini tasavvur qiling. Harflarning yozilishini solishtiring, o'xshash harflarda topilgan elementlarni ajratib ko'rsatish lozim. O'qishni o'rganish, shubhasiz, bolaning muvaffaqiyatli erta rivojlanishining asosiy shartlaridan biridir. Aynan shu yoshda bolalar harflarga qiziqish bildiradilar, shuning uchun siz o'qishni o'rganishga tayyorgarlik ko'rishingiz mumkin. Yangi so'zlarni o'qish va yodlash, bola fikrlashni rivojlantiradi, so'z boyligini oshiradi; o'qish bolakayga jummalarni qurish me'yorlarini eslab qolishga yordam beradi va u o'zi nutqini to'g'ri qurishni boshlaydi. Bolalarni yozishga o'rgatishda bir qator qoidalarga rioya qilish zarur; shoshiltirmaslik, ularni yozishda zo'riqtirmaslik, dam olib yozdirish, yozma harflarni yozdirmaslik, majburlamaslik, elementlar va bosma harflarni o'rgatish. Xuddi shu so'zni qayta-qayta o'qish, bola vizual tarzda uning uslubini eslab qoladi, bu kelajakda unga to'g'ri yozishga yordam beradi. Farzandingiz bilan yuqoriga, pastga, o'ngga, chapga chiziqlar torting; dastani qanday qilib to'g'ri harakatlantirishni o'rganing. Bola qafasdagi daftardan qog'ozga diktantdan turli naqshlar chizsa, "grafik diktant" yozish juda foydali. Masalan, siz buyurasiz: katakchani o'ngga, katakchani yuqoriga, o'ngga katakchani, katakchani pastga. Bola eng oddiy naqshlarning asosiy naqshlarini o'zlashtirgandan so'ng, siz murakkabroq naqshlarni chizishga o'tishingiz mumkin. Agar bola naqsh elementini to'g'ri tushungan bo'lsa, u o'zini o'zi chizadi. Agar biron bir qiyinchilik bo'lsa, bola bilan naqshni qismlarga ajrating, unga naqsh olish uchun chizish uchun qanday printspdan foydalanish kerakligini tushuntirish lozim. D. B. Elkonin¹ tomonidan ishlab chiqilgan bunday "grafik diktantlar" ni amalga oshirish bolaning qo'l harakatlarini muvofiqlashtirishni juda yaxshi rivojlantiradi, uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi va qo'lini yozish uchun "to'ldiradi". O'qishni o'rganish yozishni o'rganishdan oldin keladi. Nutqni quloq orqali to'g'ri idrok etish, bola tomonidan yozilgan narsalarni ko'paytirish va vizual taxmin qilish yozish texnikasini yanada o'zlashtirishga yordam beradi. Biroq, toza va to'g'ri yozish qobiliyatini egallash uchun nafaqat o'qish ko'nikmalari zaruriy shartdir. Bu erda bolaning rivojlanishiga guvohlik beruvchi boshqa ko'nikmalar juda muhimdir. Biz, birinchi navbatda, aniq harakatlarni, ya'ni vosita ko'nikmalarini rivojlantirish haqida gapiramiz. Uyda bajarilishi mumkin bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda nozik vosita ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan juda ko'p turli xil mashqlar mavjud: bu tabiiy materiallardan foydalangan holda turli xil hunarmandchilikni yasash, plastilindan kesish, modellashtirish, dizayner va modellashtirish ko'proq. Maktabgacha haykaltaroshlik, o'yakorlik va hunarmandchilikni yaxshi ko'rgan bolalar yozish ko'nikmalarini o'zlashtirishda ancha oson va samaraliroq bo'ladi. Shuning uchun, bolangiz maktabda o'zini qulay his qilishi uchun uning motorli ko'nikmalarini maktabgacha yoshdan boshlab rivojlantiring. Eng oddiy mashqlardan boshlashi misol uchun boladan munchoqlarni ipga bog'lashni, plastilindan biror narsa yasashni so'rang; qog'ozdan barcha turdagi raqamlarni kesib oling va ularni yopishtiring. Mozaik va konstruktor kabi maxsus o'yinlar qo'llarni juda yaxshi mustahkamlaydi. Mashg'ulotlar ishlanmasida mavzuning maqsad-vazifalari, kutilayotgan natijalar, kerakli jihozlar, mashg'ulotning borishi to'liq yoritiladi. Mashg'ulot mavzulari bolalar uchun tushunarli, amaliy ishlar va turli interfaol o'yinlar bolalar yoshiga mos, qiziqarli va turli bo'lishi lozim. Mashg'ulotlar davomida bolalar barmoq mashqlarini tetiklashtiruvchi daqiqalarda bajaradilar, harflar bilan maxsus o'yinlar, (yig'ish, terish), amaliy ishlarni bajarib, alifbeni bilib, bo'g'inlarni o'qiy olish ko'nikmalari mustahkamlanib boradi. Har bir mashg'ulotning oxirida bolalarning bilimlarini aniqlash va mustahkamlash uchun savollar berilgan. yozish ham murakkab nutq faoliyati hisoblanadi. Bu jarayonlar

maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning xotirasi, diqqati, nutqi, tafakkuri va idrokini tartiblash muhim omil hisoblanadi. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qishga o'rgatishda tarbiyachilar quyidagilarga e'tibor qaratishlari lozim; Bola o'qish paytida bitta harfni ko'radi, uni bilish uchun rasmlarni ko'z oldiga keltiradi, rasmlarni yoki boshqa harflarni eslaydi, esga tushirgach, uni aytishga oshiqadi, biroq tarbiyachi aytishga yo'l qo'ymaydi, undan bo'g'inni aytishni talab qiladi. Tarbiyalanuvchi ikkinchi harfni eslab olguncha, birinchisi esdan chiqib qoladi yoki ularni qo'shib bo'g'in, bo'g'indan so'z hosil qilguncha, o'qish jarayoni sustlashadi. Ko'pincha bola o'qiyotgan qatorni yo'qotib qo'yadi, harfni, bo'g'inni, so'zni qayta o'qishiga to'g'ri keladi. Tarbiyalanuvchining diqqati kengaygan sari bo'g'in va so'zni butunligicha idrok eta boshlaydi. O'qishni endi o'rganayotgan bola o'qiyotgan matn mazmunini o'zlashtirmaydi, chunki u so'zni qanday o'qishga ko'p kuch beradi. MTT tarbiyachining mashg'ulot davomidagi savollari, ko'rgazmali vositalari, multimedia materiallari va didaktik o'yinlar ularning ongli o'qishlarini ta'minlaydi. Tajribasiz kitobxon bola so'zni birinchi bo'g'iniga yoki rasmga qarab topishga odatlanib qoladi, bu esa xato o'qishga olib keladi. Bunday xatoning oldini olish uchun so'z bo'g'inlab o'qitiladi, so'zni bo'g'in-tovush tomondan tahlil qilishga, tovush-harf tomondan analiz va sintez qilishga diqqat qaratiladi. O'qishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning idroki, xotirasi, tafakkuri va nutqini o'stirishga katta e'tibor berish kerak. Savodxonlikka o'rgatishda fonematik2 eshitish qobiliyatlarini o'stirishga, ya'ni tovushni aniq talaffuz qilishga, boshqa tovushlardan farqlashga o'rgatish, bo'g'in yoki so'zdan o'sha tovushni ajrata olish ko'nikmasini o'stirish muhim sanaladi. Dorskada yozib ko'rsatilayotgan har bir harf barcha bolalarga aniq ko'rinib turishi shart, uni bola ko'raolmasa, qaytadan takrorlab ko'rsatish lozim. Ayniqsa, yangi harf yoki ularning bog'lanishini ko'rsatish, vaqtida qayta-qayta takrorlash juda muhimdir. Fonematik eshitish imloviy malakani hosil qilishning muhim shartidir. Shu bois savodxonlikka o'rgatish davrida tarbiyalanuvchilar eshitish idrokini o'stirish uchun ham maxsus xilma-xil mashqlar, ta'limiy o'yinlar, qiziqarli topshiriqlarni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Yozuv jarayonida bolalar ruchka (qalam)ni to'g'ri ushlashni, daftarni to'g'ri qo'yishni, harfni yozishda daftar chiziqlari, ular bo'ylab qo'lni harakatlantirishni esda saqlashi, harfni mo'ljallangan katakga bosma harfda yozishi lozim. Bu jarayon bolalarni aqlan va jismonan charchatadi, ayniqsa, ularning barmoq va yelka muskullari toliqadi. Shuning uchun ham mashg'ulotda jismoniy daqiqalar o'tkazilishi ahamiyatlidir. Jismoniy daqiqalar she'r orqali amalga oshirilsa yanada maroqli aks etadi. Bir ikki uch birdam charchab qolmasin qo'lcham, o'ng barmoqlar dam olsin chaplari o'ynay qolsin. Yozish jarayonida bola ruchka(qalam)ni qog'oz ustida asta sekinlik bilan, ishonchsizlik bilan qimirlatadi, bir harfni yozib to'xtaydi va namuna bilan solishtiradi, ba'zan chiziqdan chiqib ketadi, noto'g'rilarini bo'yab, to'g'rirlab tarbiyachiga har daqiqada murojaat qiladi. Bolaning qo'li va boshi yozishda birgalikda harakat qiladi. Yozuv jarayoni tarbiyalanuvchilarning ongli ravishda harakat qilishlarini ham talab etadi. Shu sababli tarbiyachi guruhdagi har bir bolaning yozuv jarayoniga va uning xatti-harakatlariga sabrqanoat bilan katta e'tibor qaratishi juda muhim hisoblanadi. Tarbiyachi tomonidan savodga tayyorlash mashg'ulotlari davomida har bir harf yoki harflarning bog'lanishi, og'zaki yoki dorskada tushuntirish orqali, qo'lni qayerga qo'yish kerakligi, qayerda qo'l harakatining burilishi va qayerda bu harakat uzilishi talab etilishi, harflarning baland-pastligi qay darajadali kabil ko'rsatmalar orqali tushuntiriladi. Yozishga o'rgatish bir qancha mashqlarni bajarish bilan shakllantirilib boriladi. Xususan: naqshni davom ettir, namunaga qarab chiz, tasvirni yakunla, nuqtalarni birlashtir va boshqa h.k. Ushbu mashqlar tartibli yozuv va bolani bosma harflarni yizishga o'rgatadi. Harflarni noodatiy tarzda qum, to'kilgan don dun, terlagan oyna, asvalt ustida bo'r yoki barmoq bo'yoqlari bilan qog'ozda yozishga, harflarni ko'pik, plastilindan va poliz ekinlarining urug'laridan hosil qilishni o'rgatish mumkin. Xulosa qilib aytganda, yozuv rivojlangan ko'rish xotirasi, qo'llarning mutonosib harakati hamda diqqat bilan ishlashni talab etadigan ko'nikma hisoblanib yozish malakasi o'qish malakasiga nisbatan ancha murakkabligi bilan ajralib turadi. E'tiborga molik jihati shundaki maktabgacha yoshdagi bollarni kuniga 15 –daqiqadan ortiq shug'ullantirmaslik lozim. Bolaga yozishni o'rgatishdan avval uning mayda motorikasini rivojlantirish kerak. Eng avvalo savodga o'rgatish mashg'ulotlarida yozishga o'rgatish jarayonlari bolalar uchun qiziq o'yinni yoga solishi va ularni zeriktirmasligi muhimdir. Tarbiyachi bu

faoliyatda jiddiy o'qituvchi ro'lini yordamchi do'st ro'lga alamashtirishi va bolani qiziqtirishi va unga yordam berishi maqsadga muvofiqdir. savodxonlikka o'rgatish jarayonida gap, gapning so'zlardan tuzilishi, gapda so'zlarning alohida-alohida yozilishi, gapning oxiriga mazmuniga qarab nuqta, so'roq, undov belgisi qo'yilishi, gapning birinchi so'zi bosh harf bilan yozilishi haqida amaliy tushuncha beriladi. Xususan tarbiyachi aytgan ma'lum bir so'zni tarbiyalanuvchi doskada chizma shaklida tasvirlashi ham sinalgan muvafaqqiyatli usullardan hisoblanadi. Bolalarni savodxonlikka o'rgatish mashg'ulotlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tayyorlov guruhlari, qisqa muddatli guruhlarda amalga oshirilib, o'quv yili oxirida tarbiyalanuvchilar maktab ta'limiga quyidagi bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarga ega bo'lgah holda kirib boradilar.3 --qog'ozda to'g'ri chiziqlar, so'zlar va qisqa gaplarni bosma harflarda yozadi; --daftardagi yozuv qatorlarini aniqlay oladi; --rasmlarni to'g'ri joylashtiradi; --hamma harfni bosma ko'rinishini yozishni biladi; --qo'lni uzmasdan nuqta chiziqlarini birlashtirib rasm chizadi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiku, savodxonlikka o'rgatish o'ta mas'uliyatli jarayon bo'lib, mashg'ulotlar bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydigan ta'limiy o'yinlar, interfaol metodlar va AKTdan foydalangan holda tashkil etilishiga erishish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Amonoshvili Sh.Ya. Shaxsni yaratgan - M., 1982 yil.
2. Afonkina Yu.Maxsus kurs - pedagogik o'yinning psixologik-pedagogik muammolari. - Maktabgacha ta'lim No 9, 1998. - 91-b
3. Bondarenko A.K. Bolalar bog'chasida didaktik o'yinlar: bolalar bog'chasi o'qituvchisi uchun qo'llanma. - M: Ma'rifat, 1985. - 176s., kasal. - (B-ka "Qishloqdagi bolalar bog'i").
4. Venger L.A., Muxina V.S. Psixologiya: Pedagogika maktablari talabalari uchun 2002- sonli «Maktabgacha ta'lim» va 2010-sonli «Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim» ixtisosligi bo'yicha o'quv qo'llanma. -M.: Ma'rifat, 1989. - 336-yillar.
5. Voloshkina M.I. Bolani maktabga tayyorlashda didaktik o'yin: Darslik. Ed. V. G.Goretskiy. Moskva-Belgorod.1995.152b.